ХРИСТИЯНСТВО И ФИЛОСОФИЯ

М. КУРДЮМОВЪ

№ 3

ПРАВОСЛАВИЕТО И БОЛШЕВИЗМЪТЪ

Преводъ на Р. Г. Лѣваковъ

Подъ редакцията на
проф. Ив. С. Марковски

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО "ПРАВО" СОФИЯ.

БИБЛИОТЕКА: ХРИСТИЯНСТВО И ФИЛОСОФИЯ

М. КУРДЮМОВЪ **№ 3**

ПРАВОСЛАВИЕТО И БОЛШЕВИЗМЪТЪ

Преводъ на Р. Г. Лѣваковъ

Подъ редакцията на проф. Ив. С. Марковски

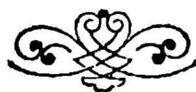

ИЗДАТЕЛСТВО „ПРАВО" — СОФИЯ

М. Курдюмовъ.

Православието и болшевизмътъ.

Събитията, които ставатъ въ Русия на тринадесетата година отъ нейния комунистически пленъ, донѣкжде може и трѣбва да се разглеждатъ като бурно, вулканическо брожение на религиозната стихия.

Борбата на безбожието съ християнството не е само борба политическа, а най-вече борба *религиозна*.

Съветското безбожие не е официаленъ атеизъмъ на лаическа държава, не е атеистическо *мировъзрение*, а именно *религия* — своеобразна, фанатическа, опако на самото понятие religio.

Ако се замислимъ върху ония злобно-насилнически методи, съ помощьта на които се насажда безбожието въ Русия, върху свирепия изтрѣбителенъ фанатизъмъ на официално покровителствувания отъ властьта „съюзъ на безбожницитѣ", не ще остане никакво съмнение, че предъ насъ стои сжщинска *секта*, изповѣдваща *черната вѣра*, която е провъзгласена като господствуваща религия на С. С. С. Р.

Тая *черна вѣра* си има свой *катехизисъ*, свой *култъ* на богоненавистничество и не търпи никакви прояления на богопочитание. Противорелигиознитѣ

карнавали, присждитѣ надъ Бога, процеситѣ около мавзолея на Ленина и поклоненията на неговитѣ „мощи“, пѣснитѣ и „частушкитѣ“[1]), които се преподаватъ отъ съветскитѣ училища по сжщия начинъ, както по-рано се преподаваха молитвитѣ; „октомврийщинитѣ“ и гражданскитѣ погребения — всичко това сж ритуални прояви на тоя култъ, несъмненно съдържащъ въ себе си *мистико-патологическитѣ елементи* на хлистовското сектанистко усърдие.

Малкитѣ „пионери“ се възпитаватъ като бждеща жреческа каста, и още отъ детинство отравятъ душитѣ имъ съ остродразнещитѣ преживявания на активно кощунство.

Ако съветската власть имаше за цель да премахне „суевѣрието“ по пжтя на „научната просвѣта“ на маситѣ, тя не би пропждила отъ училищата и университетитѣ ония истинно научни и философски трудове, които разколебаватъ и опровергаватъ основитѣ на матералистическото разбиране на свѣта. И не напразно въ Русия днесъ сж строго забранени всѣкакви публични прения на теми за утвърждаването или отхвърлянето на религията, които понѣкога се допущаха въ първитѣ години на съветското владичество; резултатитѣ отъ тия прения сж бивали винаги неблагоприятни за болшевишката пропаганда, щомъ въ споровете или при четенето на докладитѣ сж бивали допущани представители на духовенството или пъкъ образовани хора измежду православнитѣ миряни.

---

[1]) Руски народни танци.

Че съветската власть съвсемъ не проповѣдва атеизъмъ по пѫтя на свободно обсѫждане религиознитѣ и научно установени положения, а просто заповѣдва *да се вѣрва въ безбожието,* ни убеждава цѣлокупниятъ строй на живота въ С. С. С. Р.

Изхвърлянето на религиозното обучение отъ училищата не е нищо повече, освенъ фикция, която сѫществува само на книга. Ако сравнимъ, напримѣръ, въ това отношение съветскитѣ училища съ френскитѣ, ще видимъ, че болшевикитѣ не само не сѫ унищожили самия предметъ на преподаване, а сѫ го направили основа на цѣлокупното обучение и възпитание. Разликата е само въ размѣната на единъ предметъ съ други, или по-право въ обръщането му наопаки, въ изопачаването на неговата идея. Въ френскитѣ държавни училища е изхвърленъ *законъ Божи,* а въ съветскитѣ училища той е замѣненъ съ *законъ за безбожието,* сѫщо тъй задължителенъ и първостепененъ.

И изобщо С. С. С. Р. съвсемъ не е лаическа държава, утвърждаваща свободата на съвестьта, а нѣкаква безбожна карикатура на старата самодържавна Русия до 17 октомврий 1905 година. Въ С. С. С. Р. сѫщо както и въ царска Русия, пълнотата на гражданскитѣ права се обуславя отъ вѣроизповѣдната принадлежность на личностьта, само съ тая разлика, че болшевизъмътъ не допуща никакви отстѫпвачия отъ своята държавна религия. Нѣкога въ училищата на Русия и въ армията за всички православни бѣше установено задължително постене презъ годината. Сега и тукъ и тамъ за всички, безъ изключение, сѫ установени задължителни *безбожнически съревнования.* Съвет-

ската власть настоява да бждатъ религиозно индиферентни не само работницитѣ на отговорна служба, но даже и на проститѣ служащи. Тя изисква удостовѣрения, свидетелства за изпълнение на *„противорелигиознитѣ си задължения“*, тя задължава войскитѣ си и ученицитѣ си да присжтствуватъ на безбожнитѣ и богохулни „тържества“ сжщо така, както нѣкога рускиятъ императоръ задължаваше полковетѣ си да присжтствуватъ на богоявленския парадъ.

И не напразно болшевикитѣ, като снеха иконитѣ отъ стенитѣ на общественитѣ учреждения, не оставиха мѣстата имъ празни, а вмѣсто християнскитѣ емблеми нахално изложиха своя „свещенъ знакъ“ въ формата на червена звезда, като съ самото това обстоятелство напълно унищожиха смисъла на лозунга си — „религията е опиумъ за народа“.

„Опиумъ“ се оказа не религията на християнската църква, а тъкмо *черната вѣра* на болшевизма. Захранила съ тоя опиумъ своитѣ адепти, тя ги тласна къмъ насилственото отравяне на руския народъ. Сектата безбожници отъ цѣлата православна Русия обяви открита война. Съ задушливитѣ газове на провокация, лъжа, публично богохулство, на официално поощряванъ развратъ, на умственъ и моралненъ гнетъ, на повсеместенъ шпионажъ и кървавъ тероръ, върховнитѣ жреци на безбожието, държащи въ ржцетѣ си цѣлокупната държавна власть въ С. С. С. Р. се мжчатъ да лишатъ религиознитѣ си противници и отъ най-малката възможность на съпротива, да унищожатъ въ тѣхъ

всѣка инициатива на индивидуална и колективна самозащита.

И какъ се отбраняватъ отъ тоя натискъ милионитѣ православно вѣрващи?

Кои сѫ и ония средства за отбрана, които рускиятъ народъ е намиралъ до днесъ и може да намѣри при понататъшната си борба въ огромния арсеналъ на своето хилядогодишно Православие?

Нѣма нужда да се говори за това, че златната обвивка на официалното „светоруско“ благочестие не издържа първия напоръ на революцията. Последната разкри у руския народъ и нетрайностьта на вѣрата и колебливостьта на нравственитѣ устои. Въ кръвьта, въ насилията, въ изострено жестокитѣ гаври прогледна страшниятъ ликъ на звѣра. Не трѣбва да се забравя, че не партията на болшевикитѣ, а тъкмо народътъ, масата бушуваше и свирепствуваше следъ падането на монархията, като започнете отъ военния фронтъ и голѣмитѣ градове, дето ставаше гнѫсното по своята жестокость избиване на офицеритѣ, и свършите съ всѣка затънтена улица на Русия, — навсѣкжде освирепѣлата жажда за кръвь тогава търсѣше своето насищане, безъ да прави разлика между виновни и невинни.

Обикновеното обяснение на това жестоко буйство *съ непросвѣтеностьта на неграмотния народъ,* струва ни се, е не напълно задоволително, щомъ като ще трѣбва да присѫждаме на африкански диваци-людоеди, а православни християни. Но ако даже половината отъ всички престѫпления, извършени именно отъ самия народъ, отнесемъ къмъ обстоятелството, че „цѣлата страна се намира

въ състояние на афектъ", все пакъ известна доза отъ пролѣтата кръвь ни дава правото да зададемъ въпроса: какъ може да се съгласува съ християнската настроеность „на народа-богоносецъ" не само извършеното отъ него въ началото на революцията, въ вихъра на нейния първоначаленъ ураганъ, но и затвърденото следъ това зло? Защото болшевизмътъ съвсемъ не е странично и чуждо на руския *народъ* зло, а въ известна степень органически отъ него възприето. Макаръ че това зло е присадено отъ чужди ржце, но организмътъ не оказа съпротивление. Руската кръвь дотолкова захрани въ себе си тоя болшевизъмъ, че отъ кратковремененъ пароксизъмъ революцията се превърна въ дългъ бавенъ процесъ.

За да се разбере съвмѣстимостьта на злото съ хилядогодишното изповѣдване на православната вѣра, ще трѣбва да се сложи въпросътъ, разбира се, не за Православието, като истинно учение на древната апостолна църква, а за историческото установяване на Православието въ Русия, за отношението на Руската църква къмъ народа и за това — подъ какъвъ зрителенъ жгълъ е възприемалъ народътъ идеята на православното християнство, какъ тая идея се е пречупвала въ неговото съзнание, какъ тя е влияла на неговия вжтрешенъ духовно-нравственъ миръ и какъ е заставяла русина да преценява външния свѣтъ и да опредѣля ролята си въ него.

***

Нѣма нужда да се оспорва, че въ руския народъ има огромни духовни сили, които „свѣтовната грижа" никога не поглъща безъ остатъкъ.

Физическиятъ или умственъ трудъ, индивидуално обособенъ или задруженъ, т. е. общественъ, еднакво не могатъ да поематъ и погълнатъ въ себе си изцѣло русина... Какъвто и да бѫде, мужикъ или интелигентенъ, той винаги носи въ себе си нуждата отъ отвлѣчено мислене и, съобразно уровена на духовното си и умствено развитие, съобразно природната си надареность, стреми се, мимо материалното си мѣсто въ материалния свѣтъ, да намѣри опорна точка и за вѫтрешната си личность. Той чувствува нуждата да си има „прибѣжище“ и за душата“, дето да извършва оценката на всички ценности откъмъ тѣхното отвлѣчено — абсолютно значение. По силата на това и всѣки русинъ, ако само не е изгубилъ руския си обликъ, т. е. ако духовно не е обеднѣлъ, не е прекомѣрно обезобразенъ отъ буржуазната дѣловитость, или отъ дребнавата еснафска загриженость, непремѣнно лелѣе въ душата си религиозната сила, духовната стихия, която въ зависимость отъ условията и отъ момента, може и да не се прояви като вѣра въ Бога — въ непосрѣдствения смисълъ на думата, но все ще се изрази като „служене на идеята“. Ако пъкъ тая духовна стихия не намѣри за себе си приложение нито въ религиозната область, нито въ областьта на идеята, тя ще се прояви въ копнежъ, въ тъй наречената „вѫтрешна неудовлетвореность“, тъй характерна за разнитѣ епохи на руската „ненавременность“.

Оттукъ и това вѣчно безспокойство на руската душа, вълнуваща се, търсеща. Струва ни се, нѣма нужда да се доказва, че като постоянна за-

кваса на това вжтрешно руско брожение е послужило неутолимото *търсене на правдата*, на правдата ту като вѣчна истина, ту като върховна справедливость или, най-после, като синтезъ на едната и другата.

Доколкото можемъ да сждимъ сега, по-право да предполагаме, *търсенето на правдата* е било присжщо на руския народъ и въ първитѣ вѣкове на неговата история. Въ ония времена, особено до татарщината, то е вървѣло по пжтя на вдълбочаване въ православната вѣра. Катастрофата, причинена отъ татарщината, буквално обгорила руската книжна просвѣта — сломила първитѣ цвѣтове на православната култура. Освенъ това, татарщината сломила или извратила и още нѣщо въ народната душа. Дълбоко се врѣзалъ въ тая душа монголскиятъ „печатъ" — ако не навѣки, то поне за дълги вѣкове...

Догматически православието, разбира се, се е запазило въ пълната си неприкосновеность и презъ времето на татарското иго и следъ него. То ни е дало велики светии, но общиятъ стилъ и духъ на благочестие до толкова сж се измѣнили и у народа въ масата и у неговитѣ управници, щото, съпоставяйки, напримѣръ, християнскитѣ възгледи на Владимира Мономаха съ православния начинъ на мисли, у който и да е царь или князъ на московската държава, понѣкога ще трѣбва да се запитаме въ недоумение:

— Наистина, еднаква ли вѣра сж изповѣдвали тѣ?

Впрочемъ, при суровитѣ условия на нашето историческо развитие, иначе не могло и да бжде. — Народътъ огрубѣлъ и подивѣлъ. Съ тежки усилия се устройвала огромната държава. Сѣчели колосални греди, сглобявали градежнитѣ „скели". Грижели се първомъ за трайностьта на зданието, а за изглаждането му нѣмало нито време, нито възможность да се мисли. Въ тоя „градежъ", въ тая груба кжща на московското царство, въ кжта край огнището било възправено Православието, предоставено „да се пази" по необходимость отъ тогавашното духовенство, което въ мнозинството си било съвършено невежествено, а понѣкога и съвсемъ неграмотно. *И за да не се повреди* то, московска Русия здраво го оковала въ църковния *редъ и уставъ*, безъ да посѣга на нѣщо по-голѣмо. Обредътъ и догматътъ въ религиозното съзнание на народа се отождествявали по своето значение. Формата погълнала съдържанието.

Петербурската империя почти не измѣнила въ това отношение на принципитѣ на московска Русия съ тая само разлика, че „европейското просвѣщение" издигнало надстройка върху стария руски „градежъ" — нѣкакъвъ белъ-етажъ въ новъ стилъ, чле хармониращъ съ духа на московската селска груба кжща.

Въ „белъ-етажа" старитѣ ценности отчасти съвсемъ изгубили прежното си абсолютно значение, отчасти добили относително значение.

Православието престанало да представлява основна цель за битието на нацията. Отъ една страна то се пазѣло като необходимъ декорати-

венъ елементъ на великата Империя, като традиционна *регалия на властьта*, на гая власть, която я освещава, а отъ друга страна — като най-важна нравствена дисциплина за народнитѣ маси. Отъ „белъ-етажа“ оценявали въ православието най-вече силата на юздата, силата на лоста. Но, изгубила целностьта и искреностьта на старата московска позиция въ дѣлото *за запазване правата вѣра*, петербурската империя не само че не отстѫпила „запазването“, но го и усилила, като окончателно подчинила на себе си църквата и я превърнала отъ централна ость на общонароденъ животъ въ бюрократически реорганизирано *ведомство*.

Това ведомство живѣло и действувало при най-трудни условия. Държавната власть, като лишила духовенството отъ всѣкаква свобода въ църковнитѣ работи, лишила го и отъ всѣка творческа инициатива, както съборна тъй и индивидуална, и ограничила неговата роля въ Русия съ функциитѣ на *държавно требоизпълнителство*. Императорското правителство, като обвързало и заробило църквата, забранило даже енорийскитѣ организации и напълно свело църковния животъ къмъ *чищо*.

По силата на тоя редъ на нѣщата, истинната вѣра и търсенето на християнскитѣ идеали по неволя се превърнали въ „частно дѣло за всѣкиго“, а официалното държавно благочестие могло да се развива само откъмъ външно благолепие. Благочестието си имало своитѣ привърженици, цѣла класа любители на църковни паради и на църковно велелепие. И духовенството, по силата на цѣлъ

редъ причини, било принудено да се справя именно съ тая категория „православие“, да се приспособява до известна степень къмъ грубо-невежествените „зиждители на лепотата“, на безвкусните откъмъ обрядность църковни уредби, и къмъ тжпоумните въ разбиране сжщностьта на православната вера. „Зиждителите“ и „пожертвувателите“ давали тонъ на църковния животъ въ императорска Русия, възправяли сигнални показалци на благочестието, възприето и изразявано по своему отъ техъ.

Къмъ тая категория „ревнители на Православието“ въ императорска Русия се присъединили и хората отъ разни официални рангове, които нередко считали за свой дългъ да се вмесватъ въ църковните работи и отношения. И едните и другите напълно заслонявали съ себе си народните представители на върховната руска църковна иерархия. Като обществено служене за руските епископи оставала само тържествено-декоративната роля. Паството си те виждали твърде малко и то отдалечъ и не сж могли да оказватъ върху него никакво непосредствено влияние.

По силата на сжщите причини на държавническата постановка на Православието, образованите класи на обществото недоглеждали своята вера. Въ висшите сфери на тъй наречената руска аристокрация, особено при Александра I-и, на мнозина Православието се виждало като „мужишка“ вера, и у некои се появявалъ вкусътъ къмъ католичество, пробуденъ отъ стремежа къмъ „европейска култура“, а други, както и самъ Императорътъ, изпадали въ чувствително-разпуснатъ мистицизъмъ, по-

раждащъ стремежа къмъ сектанството и пълно равнодушие къмъ своята църква. Изобщо, руското образовано общество *не познаваше* Православието, освенъ неговата външна страна. До най-близкитѣ дни предъ революцията то не знаеше и за сѫществуването на научно - богословско творчество, почти никога не идваше въ съприкосновение съ хората на изключителни дарби и огромни знания, които живѣеха и работѣха въ Русия, облечени въ расо. Въ резултатъ, руската интелигенция съ невежествено-самоувѣрено пренебрежение се отвръщаше отъ Църквата, не можейки да види въ нея нищо повече, освенъ „остарѣли и ненуждни обряди", освенъ нейното принудително официално положение, и бѣше напълно убедена, че „православие и самодържавие" по самото свое сѫщество сж синоними; тя дори не си даваше трудъ да различи тия две понятия и да постави между тѣхъ граница.

И нека не ни очудва обстоятелството, че процесътъ на борбата съ политическия и социаленъ строй на императорска Русия, ржководенъ и вдъхновяванъ отъ интелигенцията, е билъ още въ самото си начало насоченъ и срещу Църквата. Противоестественото сливане на „божието" съ „Кесаревото" поставило Църквата и държавата въ положение на сиамски близнаци и, когато ударътъ на революцията разсѣче едного отъ тѣхъ, у другия се появи силно кръвоизлияние и той, може би, щѣше да залинѣе отъ това кръвоизлияние, ако вжтрешнитѣ, дълбоко затаени сили на Православието не биха го възкресили къмъ самостоятелно и творческо сжществуване.

Но идеята за самостоятелно, свободно-независимо отъ държавата и отъ нейнитѣ временни интереси сѫществуване на Църквата, както сега виждаме, се оказа еднакво трудно приемлива и за борещитѣ я врагове и за голѣмото мнозинство нейни „вѣрни чеда“, особено за ония измежду задграничнитѣ руси. Въ дадения случай историческитѣ традиции се оказаха по-силни отъ схващането и почитането на самата църковна Истина. Съблазнената отъ болшевизма часть на руския народъ се побоя, че Църквата ще изиграе ролята на повратенъ социално-политически лостъ; „вѣрнитѣ“ пъкъ „чада“ искатъ и до днесъ тя да стане тъкмо такъвъ лостъ, като изцѣло пожертвува дѣлото Христово за държавническото дѣло.

***

Ако рускиятъ народъ не притежаваше оня изключително нему присѫщъ религиозенъ строй на душата, вѣковниятъ държавнически пленъ на Църквата би довелъ постепенно всички класи на това общество до буржуазно-еснафския религиозенъ индеферентизъмъ на Западна Европа; самата революция пъкъ би се развивала въ друга плоскость и не би носила съ себе си оня трагически патосъ на борба за и противъ вѣрата, съ който тя се запълва день изъ день все повече и повече.

Индефирентенъ къмъ религията рускиятъ народъ не стана. Това е очевидно. Но сѫщо тъй очевидно е и това, че въ момента на революцията великата нация далечъ не се показа цѣлостно православна. Въ Русия, всрѣдъ долнитѣ класи на обществото, покрай частично развилото се безбожие,

много по-силно отъ последното, се разви и сектанството. Сектанството се е появило въ Русия найпърво въ твърде далечнитѣ времена, и интересно е да се забележи, че то винаги е имало характеръ на бързо-развиваща се епидемия, която, следъ известно време, почти сѫщо тъй бързо е започвала и да замира, оставяйки, разбира се, следъ себе си тукъ-тамъ и гнѣзда на зараза. Въ сектантската съблазънь у руския народъ първенствуваща роля сѫ играли два фактора: невежеството, което изопачавало схващането на Православието, безъ да стига често пѫти не само до неговитѣ богословски глѫбини, но даже не засѣгало основитѣ на православното учение и бодърствуващата възприемчивость на руското религиозно чувство и съзнание, както вече споменахме по-горе. Интересно е да се припомни тукъ мимоходомъ за сектата или „ересьта на еврействуващитѣ", която въ XV вѣкъ се появила първоначално въ Новгородъ и Псковъ, после въ Москва и започнала да се разпространява и въ другитѣ градове на Русия.

Тая секта до толкова обзела и висшитѣ слоеве на тогавашното общество и духовенство, че Московскиятъ митрополитъ Зосима, който стоялъ начело на цѣлата руска църква, тайно се присъединилъ къмъ учението „на еврействуващитѣ", или въ всѣки случай твърде много му съчувствувалъ. Тя проникнала и въ двореца на Московския великъ князъ, та самъ Иоанъ III, горещо интересуващъ се отъ непозволената тогава астрология, подъ влиянието на едного отъ своитѣ „близки хора", на Феодора Курицина, въ даденъ моментъ билъ близо до съблазъньта,

а снахата на великия князъ съвсемъ се съблазнила отъ тая ересь. И неволно се пита човѣкъ: какъ тогавашнитѣ руси, тъй ревностни противници на всѣки друговѣрецъ, а още повече на иудеитѣ, въ лицето на които винаги сж били наклонни да виждатъ активни разпинатели на Христа, сж могли изеднажъ, именно — *изеднажъ*, да почувствуватъ влияние къмъ една секта, враждебно настроена къмъ християнството и явно пропита съ духа на еврейското вѣроучение?

Проф. Голубински, между главнитѣ причини за разпространяването на „ересьта на еврействуващитѣ“, сочи на едно обстоятелство: всрѣдъ православно вѣрващитѣ тогава, кой знае защо, се внедрило убеждението, че краятъ на свѣта и страшниятъ сждъ трѣбва да настжпятъ въ опредѣлено посоченъ(?) срокъ следъ сътворяването на свѣта. Разпространителитѣ на „ересьта“ най-напредъ смутили тъкмо духовенството, осланяйки се на това, че срокътъ минавалъ, а краятъ на свѣта още не настжпва. И то поради това, че било разколебано едно суевѣрие, напълно противоречаще на християнското учение и на цѣлия смисълъ на Евангелието, руситѣ се отвърнали отъ вѣрата си и се устремили къмъ една секта съвсемъ чужда за тѣхъ, разрушаваща не само вѣковнитѣ имъ вѣрвания, но и вѣковнитѣ устои на бита...

И не сжщото ли нѣщо наблюдавахме и наблюдаваме петь вѣка подиръ това въ сегашния руски народъ, всрѣдъ който *изеднъжъ* се появиха ярки безбожници следъ като образованитѣ комунисти имъ заявиха, че гръмотевицата и мълнията се предизвикватъ не отъ тичането на пророкъ

Илиевата колесница на небето, а отъ действието на електричеството?

Въ миналия вѣкъ сектантството на Русия взе доста широки размѣри. То се разби въ множество секти, като започнете отъ различнитѣ проявления на пиянската дръзко-съблазнителна мистика на хлистовството съ всичкитѣ му разклонения, стигнете до всевъзможнитѣ форми на рационалистическото християнство и полухристиянство и свършите съ най-нелепитѣ религиозни групировки, лишени даже отъ горе-долу опредѣлено формулирано вѣроучение.

Въ руското сектантство могатъ да се доловятъ две главни течения: мистическо търсене близостьта на Божеството и стремежъ да се осѫществи въ земния животъ правдата на Божиитѣ заповѣди.

Хлистовско[1]) потопяване въ истерическия екстазъ на усърдни прояви — въртене, танци, бѣсни крѣскания „на пророчествуващи", обожаване на „христовци" и „богородици" — не е нищо друго освенъ буйна жажда на извратено и примитивно разбирано богообщение, поривъ къмъ материализация на невидимата благодать, къмъ нейното прочувствено проявление и усѣщане. Това е нѣкакъвъ опитъ да се изтръгне човѣкъ отъ дѣлничния животъ и отиде въ горния свѣтъ, по-право — дръзко усилие да се снеме той на земята, да се влѣе *бо-*

---

[1]) *Хлистовството* е религиозна секта въ Русия, която не признава ни свещеници, нито таинства, нито основана църква. Нейнитѣ последователи пѣятъ и играятъ около каче съ вода и се бичуватъ.

жественото въ тленната човѣшка плъть и остро да се изпита неговата сладость. Хлистовскитѣ прояви на усърдие сж своеобразенъ, грубо разбранъ и грубо осжщественъ „пиръ на вѣрата“, отчаяна духовна вакханалия, твърде често превръщаща се въ вакханалия на плътьта. Въ хлистовството ясно проглеждатъ елементитѣ на бунтъ, на революционенъ максимализъмъ или болшевизъмъ въ областьта на вѣрата, не приемащъ покаяно-молитвения, смирено-подвижнически пжть къмъ Бога.

Съвсемъ други подбуди сж влѣкли народа къмъ щундизма[1]) къмъ баптизма[2]), къмъ молоканството[3]) и сроднитѣ тѣмъ секти. Често въ тъмната душа на русина възраствала неудовлетвореностьта отъ съзнаване несъответствието между *вѣрата* и *дѣлата* въ окржжаващия го животъ. Той билъ склоненъ да приписва отчуждаването отъ християнския идеалъ „на неправилностьта“ на Православието и тръгвалъ да търси правдата у сектан-

---

[1]) Сродна на баптизъма протестантска секта въ Русия, която се разпространила тукъ отъ швабскитѣ колонисти презъ 1864 г.

[2]) Протестантска секта, разпространена особено въ Америка, Англия и Германия. Баптиститѣ извършватъ кръщението само надъ възрастни, и то като бждатъ изцѣло потопени въ рѣка или езеро.

[3]) Това е руската секта на тъй нареченитѣ молоканци, т. е. такива, които си разрешаватъ да ядятъ само млѣко. Тѣ не употрѣбяватъ месо за ядене, понеже избѣгватъ всѣкакво проливане на кръвь, сжщо отричатъ и войната.

Бел. прев.

титѣ. Това „търсене на правдата“ у нѣкои секти не се ограничавало само съ стремежа къмъ индивидуално нравствено съвършенство, но понѣкога обемало и социално-икономически проблеми, мѫчейки се да ги разреши съгласно християнското учение въ крѫга на нѣкоя обособена група отъ вѣрващи. Тъй въ тридесеттѣ години на миналия вѣкъ възникнала сектата „на общото упование“, [2]) представляваща отъ себе си строго организирана комуна. Интересно е да се отбележи, че единъ отъ организаторитѣ на тая секта, селянинътъ Поповъ, който проявилъ изключителна енергия при нейното създаване, се вдъхновилъ отъ нѣколко думи за живота на първитѣ християни изъ книгата Деяния на Апостолитѣ. Той прочелъ тамъ, че „всички вѣрващи били заедно, и всичко имъ било общо, продавали имоти и стока и раздѣляли ги между всички, всѣкиму споредъ нуждата... А множеството повѣрвали имали едно сърдце и една душа; и никой нищо отъ имота си не наричалъ свое, но всичко имъ било общо“ (Деян. 2, 44—45; 4, 32). Тия думи били достатъчни, за да възпламенятъ сърдцето не само на Попова, но и на неговитѣ сътрудници и последователи. Съ радость селянитѣ отстѫпватъ имота си въ разположение на общината, продаватъ го и напущатъ роднитѣ си гнѣзда... Колкото и силенъ да е билъ вкоренявaниятъ съ вѣкове въ тѣхъ инстинктъ къмъ собственость, нима представлява той нѣщо предъ въз-

---

[2]) Проф. Прот. Т. И. Буткевичъ — „Обзоръ русскихъ сектъ“, Харьковъ, 1910 г.

можностьта и необходимостьта да се изпълнятъ Христовитѣ заповѣди?

Вѣрата, горещата и активна вѣра е, безпорно, най-мощниятъ двигатель — не само индивидуаленъ, но и социаленъ. Тя може да бжде тъмна, пълна съ най-нелепи заблуждения, най-после, може и да се отдалечи отъ почитането на Божеството и тръгне къмъ слѣпо преклонение предъ дадена идея, но за русина, даже и въ тоя случай, тя не изгубва своята всеподчиняваща сила.

Покойниятъ князъ Г. Н. Трубецкой предава твърде интересенъ епизодъ, на който самъ той билъ свидетель. Въ битностьта му посланикъ на балканитѣ, при него отишли нѣколцина селяни руснаци съ молба да имъ покаже пжтя. . . за *праведното царство*. Тия селяни продали всичко свое въ Русия, и по внушението на нѣкого тръгнали за „други праведни страни" съ твърдото желание да намѣрятъ това *праведно царство*, и за винаги вече да се заселятъ тамъ.

А въ 1836 година последователитѣ на едно течение отъ молоканската секта, убедени отъ своя ржководитель въ близкото настжпване на второто Спасителево идване и на Неговото хилядогодишно царство на земята, напуснали домоветѣ си, продали всичкото си движимо имущество и, като предали полученитѣ пари на ржководителя на сектата (който и ги убедилъ, че тъкмо той, Лукянъ Соколовъ, е „Христосъ — спаситель" или, по-право, той ще се яви като такъвъ въ „Новия Иерусалимъ"), отправили се съ грамадни кервани отъ Самарската губерния за Кавказъ . . .

Посоченитѣ случаи не сж единственитѣ. Всжщность *цѣлокупниятъ руски народъ, тъй или иначе, е миналъ въ постоянно странствуване*, което при все че не винаги се е изразявало въ физическо преселване, както у сектантитѣ или поклонницитѣ, проявявало се е въ духовни и умствени търсения и блуждения.

Благодарение на оная пропасть, която отдѣляше въ Русия образованитѣ слоеве на обществото отъ народнитѣ маси, интелигенция и народъ *странствуваха* въ търсения „на правата вѣра“ и „на правдата“ — всѣки по своему. Интелигенцията ходѣше на поклонение по „обителитѣ“ на западно европейската мисъль, а народътъ припадаше ту къмъ мънастирскитѣ светини и старци, ту къмъ „братчицитѣ“, ту най-после къмъ сектитѣ.

И никжде, както въ Русия, жаждата за правда и вѣрата въ тая правда не сж разсичали съ такава сила съсловнитѣ прегради и „класовото самосъзнание“: отъ Новикова и Радищева, чрезъ декабриститѣ до Кропоткина, Лизогуба, Перовска и други — цѣла плеяда типично руски *съсловни емигранти*, надъ които като Вандомска колона се възправя Левъ Толстой.

Нѣкои отъ тия секти сж се стремѣли, както вече посочихме, да разрешатъ и проблемитѣ на социалната справедливость — ония проблеми, на които изцѣло се отдаваха рускитѣ подмолни революционни партии. Наистина, и тукъ и тамъ тия проблеми се слагаха на различни плоскости и доближаването до тѣхъ ставаше, разбира се, по различни пжтища, но толкова повече трѣбва да се констатира, че невѣрващитѣ въ Бога руски „народо-

волци“ и социалисти вмъкваха въ своето „служене на идеята“ не по-слабъ религиозенъ патосъ и самоотверженость, отколкото фанатически вѣрващитѣ сектанти. Изобщо, между рускитѣ сектанти и подмолнитѣ руски революционери има твърде много общо *въ духа*; голѣмо сходство въ положителнитѣ и отрицателни черти и у еднитѣ, и у другитѣ.

А що се отнася до стремежа у по-добритѣ представители на руското революционно движение къмъ пожертвуване, къмъ мѫченичество и до нерѣдко строго аскетическата настроеность, тия качества, разбира се, тѣ сѫ получили не отъ европейския Западъ, а имъ сѫ били внушени отъ гласа на руската кръвь, отъ вѣковната и непобедима сила на руската религиозна стихия.

Да видимъ сега въ случаитѣ, когато вѣковната привързаность къмъ вѣрата на бащитѣ, — било отъ чувство на дълбоко благочестие или отъ инистинктъ на привичка и уважението къмъ традицията, — е въздържала русина отъ съблазнителни отклонявания, какъ се е отнасялъ той къмъ православното учение. Наистина, интересно е да се знае, какъ русинътъ е гледалъ на официалната църква и кое мировъзрение е примирявало найактивнитѣ вѣрващи елементи на народа съ най-дълбокото несъответствие между Христовата вѣра и човѣшкитѣ дѣла въ живота „на благочестивата“ отъ горе до долу „осветена“ държава?

Колкото неграмотенъ и тъменъ да е билъ народътъ, все пакъ той разбралъ и усвоилъ нѣщо още тогава, когато — първо, църковнославянскиятъ

езикъ му билъ по-понятенъ и второ, когато литературата, житиетата, ако не по писменъ, то поне по устенъ пжть стигнали до него. Въ апокрифитѣ и сказанията сж се отразили религиознитѣ представи на народнитѣ маси: рѣзкиятъ контрастъ между доброто и злото и съответното за тѣхъ възмездие въ задгробния свѣтъ. Райското блаженство на угодницитѣ сияело съ недостжпна свѣтлина; грѣхътъ се наказвалъ съ неумолима строгость, дори жестокость. Въ народното съзнание небесното правосждие до известна степень неизбѣжно отразявало суровостьта на земното правосждие. Въ известното сказание „за ходенето на Богородица по мжкитѣ“, гледката, какъ грѣшницитѣ се наказватъ, е тъй ужасна и непоносима за Пречистата Майка Божия, че тя съ сълзи на очи говори на придружаващия я Архангелъ Михаилъ: „да влѣза и азъ да се мжча съ селянитѣ“. И само поради усиленитѣ молитви на Божата Майка, на Ангелитѣ, на апостолитѣ и на всички праведници, смилява се донѣкжде сърдцето на Божия Синъ, и Последниятъ опредѣля почивка въ наказанията и мжкитѣ на грѣшницитѣ — „день и нощь отъ великия четвъртъкъ до свети пентикости (петдесятница)“.

Богъ е любовь — тая мисъль не може да се приеме напълно отъ народното съзнание. Богъ е справедливъ, но строгъ и не може да забрави какъ сж Го мжчили на земята, какъ сж престжпвали Неговитѣ заповѣди. Освенъ това, споредъ своята висота, Той е далечъ отъ грѣшния човѣшки родъ и отъ разбирането на неговитѣ слабости. Божата Майка и светиитѣ сж по-близо до хората, молитвата прѣдъ тѣхъ е „по-доходна“, и тѣ вѣчно хода-

тайствуватъ предъ Бога за хората. Освенъ това, сами тѣ твърде често странствуватъ по земята, облекчаватъ трудния животъ на човѣка и после разказватъ на Бога за земнитѣ страдания. Тъй, например, у народа живѣеше повѣрието, че Никола угодникътъ ходи по земята, а поклонницитѣ въ Троице Сергиевската Лавра убедително разказваха, че „преподобни дѣдо Сергий има малки цървули отъ лика, съ които странствува по цѣлата руска земя, и отъ многото ходене цървулитѣ се изтриватъ, та става нужда всѣка година да се слагатъ нови при мощитѣ му“.

Усиленото почитане на угодницитѣ отъ руския народъ се предизвиквало и отъ това, че образътъ на светия човѣкъ, миналъ земния си животъ въ трудъ и мжки и почти винаги пострадалъ — волно или неволно, облекчавалъ и носенето на земнитѣ човѣшки теготи. Въ това отношение и образътъ на Христа разпънатия и страдащия билъ особено близъкъ за народната душа, *жалостно скжпъ*. Отгукъ се е оформила и поговорката: „Христосъ мжки е търпѣлъ и на насъ да търпимъ е заповѣдалъ“.

Идеалътъ за праведенъ животъ, осжщественъ отъ подвижницитѣ, оказалъ върху руския народъ своеобразно влияние. Това е било *идеалъ аскетическо-монастирски, постигащъ се макаръ отчасти само извънъ свѣта*. Особено строгитѣ къмъ себе си светии не само, че отбѣгвали житейската суета, но и не искали да живѣятъ и въ монастири пълни съ хора и богатства, а винаги се стремѣли къмъ *пустинята* — въ глухитѣ гори, по брѣговетѣ на отдалечени рѣки и езера. Подвижничеството на от-

далечилия се отъ живота отшелникъ и постигнатата въ затвора праведность, имали за народа значението на блѣскавъ прожекторъ, освѣщаващъ всички пропаднали мѣста и ровове по печално-непроходимата пустиня, която носи името *свѣтовенъ животъ*. Засядала увѣреностьта, че тоя животъ нито може да се подобри, нито пъкъ да се измѣни. Щомъ нѣма възможность да се раздѣли човѣкъ съ него, заради спасението на душата си, ще трѣбва да го търпи. А, за да може по-лесно да се търпи и да може човѣкъ да измоли прошка за грѣховетѣ си въ свѣта, трѣбва поне отвреме на време да влиза въ съприкосновение съ мънастирскитѣ светини: да ходи на поклонение предъ починалитѣ угодници и, при възможность, да търси наставления отъ праведни хора.

Историческата роля на мънастиритѣ въ руската култура, изобщо, и въ руското духовно просвѣщение, частно,—въ значителна степень и задълго сж укрепили двоинственото отношение на народа къмъ Църквата къмъ черното и къмъ бѣлото духовенство.

Колкото мънастирътъ, особено ако въ него сж живѣели строги постници и аскети, привличалъ благочестивия русинъ, толкова пъкъ къмъ бѣлото духовенство, къмъ тъй нареченитѣ „попове" той оставалъ равнодушенъ.

Положението, въ което държавата бѣше поставила свещеници въ енорийската имъ служба спомогна твърде много за това равнодушие, което често стигаше до пренебрежение. Освенъ при изключителнитѣ случаи, почти у всички класи на

обществото нѣмаше никакво общение съ духовенството, освенъ въ време на требитѣ. На простия човѣкъ и на умъ не идваше да се обърне къмъ своя свещеникъ за съветъ, за духовно напжтствие. И, за да падне стената, отдѣляща всѣки свещеникъ отъ енориашитѣ му, за представителя на бѣлото духовенство бѣше необходима почти репутацията на светия — на изцѣритель и ясновидецъ. И духовенството си живѣеше затворено, бидейки изолирано отъ своитѣ пасоми и отъ всички слоеве на руския животъ. Дори се смѣташе като *лоша прокоба* „да срещнешъ попъ на улицата". Само въ екстренни случаи „пращаха за попа" (класически руски изразъ за извършване дадена трѣба). Свещеникътъ не се броеше за членъ на обществото нито у простонароднитѣ, нито у интелигентнитѣ срѣди. И съ всѣки новъ день все повече и повече духовенството се отстраняваше отъ всѣко участие въ общокултурния животъ на страната.

А що се отнася до мужика, той отиваше при свещеника само „по работа", както при бакалина за катранъ. И твърде често, както и при бакалина, той завързваше съ свещеника тежки пазарлъци за сватби или погребение, строго изчислявайки всѣка подробность на ритуала и съ мжка наброявайки трудноспечелената мужишка „парица".

„Попътъ" и енорийската църква бѣха еднакво принадлежность на народната вѣра и на народния битъ. И колкото повече се усложняваше животътъ подъ влиянието на проникналитѣ въ него нови вѣяния и икономически интереси, колкото повече се изоставяше аскетичниятъ идеалъ на мънастиря — пъкъ и самъ мънастирътъ губѣше преж-

ната си възвишеностъ, — толкова повече „попътъ“ и Църквата се измѣстваха отъ областьта на пламенната вѣра къмъ областьта на бита, на привичната необходимость. Въ праздникъ непремѣнно трѣбваше „да се стои“ до свършването на литургията и следъ това „да се посрещне попа съ кръста“. Това бѣше сжщо тъй необходимо--нуждно за голѣмото празднично тържество, както и да се купи ракия, да се заколи овенъ или свиня. „Оставайки до края на службата, народътъ най-усърдно се кръстѣше и кланѣше, но *молѣше се* той истински, съ сълзи на умиление, преди всичко и специално, само при богомолствата, дето ходѣше той или по даденъ обетъ или споредъ зова на душата си. Църковната служба въ енорийскитѣ храмове даваше малко назидание на простия русинъ. Добросъвестно присжтствувайки при неразбраното и въ повечето случаи безобразно бързо и механическо четене въ църквата, той нищо не почерпваше отъ богослужението и, ако все пакъ изпитваше благоговѣйно чувство въ дадени особено тържествени моменти, това ставаше само поради туй, че неговото съзнание още продължаваше да се храни отъ стария историчекси запасъ на народното благочестие и народни знания изъ областьта на вѣрата, предавани отъ поколѣние на поколѣние съвсемъ независимо отъ енорийското духовенство.

Бавно загасвайки, по-право казано — засѣнчвайки се отъ други житейски помисли и впечатления, аскетическиятъ монашески идеалъ на праведность всжщность си оставаше последна и едничка основа за християнскитѣ разбирания на

народнитѣ маси, — единственъ тѣхенъ нравственъ критерий.

Въ течение на дългъ низъ вѣкове цѣлиятъ свѣтъ изглеждалъ за простия русинъ тъй грѣшенъ и лошъ, че и на умъ не му идвало да го преустройва. Личната участь на всѣкиго, личната сѫдба била сѫщо само носене „на тежкото и грѣховно бреме". И съ нищо не можелъ човѣкъ да облекчи тая участь, а само трѣбвало да се стреми да спаси душата си чрезъ постъ и молитва, трѣбвало да прави низки поклони до „влажната майка — земя", отъ която е „взетъ" човѣкъ и въ която „ще отиде": Смъртьта дотолкова не плашела хората (страшно било „да се умре само безъ покаяние"), щото за нея говорѣли спокойно даже и съ самитѣ умиращи. Нѣкои според възрастьта си ималъ готови дрехи за погребение. Въ нѣкои случаи, особено благочестивитѣ старци-селяни, действително напомняли въ преклоннитѣ си години на свети отшелници; тѣ си приготвяли и ковчези, които понѣкога съ години се пазѣли нѣкжде въ келера.

Презъ всички времена Русия представлявала отъ себе си даже вънщенъ образъ на презрѣнъ свѣтъ: никжде не ще видите тъй поразителния контрастъ между селскитѣ колиби и даже градскитѣ кжщурки и високитѣ, обикновено бѣли, каменни храмове. Въ храмоветѣ имало „блѣсъкъ" отъ позлата, стенопись, скжпа утварь; тукъ православнитѣ служатъ на Бога, а въ колибитѣ и въ кжщурките живѣятъ хора, кждето цари „тленъ земна", тѣснота и занемара. Наистина, всѣка колиба и кжщурка си има свой „кжтъ съ огнище", но затова пъкъ останалитѣ

три кжта винаги сж безнадеждно тъмни. Тоя външенъ обликъ на Русия е билъ символъ за вжтрешния строй на народния животъ: ярко свѣтла часть отъ душата, обърнатата къмъ Бога,—*праздничната* часть, а човѣкъ посрѣщалъ човѣка въ дѣлнична тъмнина, често даже и въ грѣхъ. Човѣкъ чувствувалъ съжаление къмъ ближния си, състрадание къмъ нещастника, даже и къмъ престжпника, но уважение той не чувствувалъ. „Божия образъ и подобие" русинътъ винаги търсѣлъ само върху иконата, а въ човѣшката душа той забелязвалъ тоя „образъ и подобие", само когато видѣлъ предъ себе си светия и праведникъ, които съ своя аскетизъмъ наподобявали на угодника върху иконата.

Свѣтовната безпомощность и безнадежность създавали двояко отношение къмъ свѣта. Отъ една страна грѣхътъ е страшенъ, понеже води къмъ вѣчна гибель и адски мжки, а отъ друга страна е и неизбѣженъ и дори нѣщо, съ което човѣкъ е свикналъ — както „тежкиятъ духъ" въ селската колиба, както изкирливената дреха, която „човѣкъ обича" и която „не му се иска да съблече". Отъ тяжеститѣ на живота човѣкъ се уморява и изпада въ слабости. Първата и най-главна слабость е пиянството. Обикновениятъ тонъ на руския простонароденъ животъ винаги е билъ суровъ и мраченъ. Веселостьта не е по природата му. Смѣхътъ винаги се е осжждалъ отъ благочестивитѣ хора. Да се смѣе човѣкъ, значело — „бѣса да забавлява". Тая мрачность често пораждала мжка, и тогава човѣкъ не издържалъ — „поразгулявалъ се". Освенъ това, и праздникътъ, който откжсвалъ човѣка отъ

тежкия трудъ и отъ свързаната съ него мрачность се схващалъ като разрешаване „на слабостьта“ и се превръщалъ вече въ общъ „разгулъ“, твърде често непознаващъ границитѣ между позволено и непозволено. Любовьта къмъ крайности е руско национално качество, и никжде другаде не ще срещнете тоя рѣзъкъ преходъ отъ нечуванъ разгулъ, строго постничество и обратно, както въ Русия, не само между селянитѣ, но и между другитѣ класи на обществото, тачещи правилата на руския вѣковенъ битъ.

Пиянството, разбира се, изтласквало не само къмъ грѣхъ, но и къмъ престжпления. Тогава казвали: „погуби се човѣкътъ“, но не се отвръщали отъ него съ презрение и безнадежность. Понѣкога пжтьтъ на грѣха можелъ изеднажъ да се пресѣче по пжтя на покаяние и спасение. Знаменателната руска поговорка — *„ако не сгрѣшишъ, не можешъ се покая“* — изразявала не само снизхождението къмъ грѣха, но и нѣщо друго. Ако грѣхътъ тласне човѣшката душа въ мрака на пропастьта, то тъкмо тамъ, на дъното на тая пропасть, тя ще се изтерзае отъ съкрушение и покаянъ плачъ. Русинътъ има качеството понѣкога при падането си да се удря въ собственото си окаянство и отъ това удряне изведнжъ да става. Въ глжбината на пропастьта тъмнината понѣкога може да проблесне далечъ по-ослѣпително, отколкото въ мъгливата дѣлничность на обикновения животъ. Не напразно народътъ е тъй обикналъ и възпѣлъ размаха на крайноститѣ:

Имаше дванадесеть разбойници,
Кудеяръ имъ бѣше главатарь.

И много християнска кръвь
Пролѣха тия разбойниченца. . .

Отначало кръвь — „кръвчица“, — „безъ мѣрка проливана“, а после — разкаяние и подвигъ — най-суровъ, най-тежъкъ, и изеднажъ „разбойниченцата“ (ласкателно!) станали подвижници.

Александъръ Блокъ въ знаменитата си поема „Дванадесеть“ нищо *свое* не е вложилъ. И напраздно го нападаха. Той само подчерта *руската поема* въ първата ѝ часть, както тя му бѣше предложена отъ самия животъ, а въ втората часть само отбелязва, съ проблѣсналия въ творческото му съзнание похватъ, крайния изходъ на руската революция. . .

А Леоновъ въ изумителното си *„Сказание за бѣса Азлаивона и за Нифонтовата пустиня“* разви тая поема съ такава сила и глжбина, че това произведение*) по своята художествено-пророческа яркость и психологически реализъмъ, струва ни се, нѣма равно на себе си.

* * *

Животътъ на православна простонародна Русия твърде дълго време представлявалъ подобие на своеобразенъ свѣтовенъ мънастиръ, съ неизбѣжния, понѣкога твърде тежъкъ свѣтовенъ грѣхъ, но съ чисто монашеската идея къмъ *послушание.* Послушение не само къмъ Бога, къмъ по-старитѣ въ семейството, послушание къмъ всѣко началство,

---

*) „Сказанието“ е написано въ 1921 год., и струва ни се, и до днесъ не е напечатано.

но и послушание къмъ своята сждба, покорно посрещане на своята участь.

Официалната Църква не е имала възможностьта да пробуди въ руския народъ неговитѣ творчески християнски сили, да извика къмъ животъ и действие въ неговия животъ великата преобразователно-творческа енергия на православието. Духовенството било принудено само да се мжчи да подържа у пасомитѣ си негативни добродетели.

Ето защо, търсещитѣ хора твърде често сж ставали сектанти, надѣвайки се да осжществятъ съ това ония идеали на нравственость и нравствена култура, които тѣ не съзирали въ живота на своитѣ православни братя. Ако сектантството и да не имъ давало всичката пълнота на истинната православна църковность, която била изобщо неосжществима въ обикновенитѣ условия на руския животъ, то тѣ поне получавали най-широкъ достжпъ до упростеното християнство по евангелски типъ. Имало случаи, когато селяни или работници се възвръщали наново къмъ църквата отъ „щундизма", дето сж могли да научатъ грамотность и Свещеното Писание, и съ това сж добивали възможность да бждатъ въ по-съзнателно отношение съ религиозния животъ и религиознитѣ въпроси.

У запазилитѣ пъкъ вѣрность къмъ Църквата, благодарение на мъртвешкия официаленъ духъ на благочестие, постепенно се изработило чувството на пасивно възприемане на „свѣта, лежащъ въ зло". Всичко, което се е извършвало въ отдѣлния човешки животъ и въ обществения и държавенъ

такъвъ, се опредѣля отъ три двигатели: *„Богъ помогналъ"*, *„Богъ допусналъ"* и *„лукавиятъ объркалъ"*.

За четвъртия двигатель — творческата *християнска свободна воля*, каточели и поменъ нѣмало.

При тия условия „Свѣтскиятъ мънастиръ" на простонародния животъ неизбѣжно трѣбвало да се подложи на разложение подъ натиска на оная сила, която тъй наречениятъ „прогресъ" носѣлъ съ себе си. Той загасилъ и разтърсилъ прежнитѣ идеали и установени форми на живота, а на мѣстото на отсѫтствуващата *християнска свободна воля* въздигналъ безбожното *своеволие*.

Не е нуждно да се говори за това, какъ се е извършвалъ тукъ постепенниятъ процесъ на обезбожване простия народъ.

Вѣрата линѣела, както линѣятъ боитѣ по платното, разкривайки сивата основа. Фактътъ, че въ мужишката вѣра, особено при синодалния периодъ, винаги е имало повече страхъ отъ наказание, отколкото любовь, е облекчилъ дѣлото на обезбожване маситѣ. Пропѫденъ страхътъ, изеднажъ се пробуждали и всички инстинкти — тъмни, звѣрски, земни. Рано или късно, тѣ трѣбвало да изплуватъ, следъ като натискътъ „на прогреса" събори оградата на простонародния „свѣтски мънастиръ". И моментътъ настѫпилъ. Съблазъньта опалила душата, помрачила съзнанието.

Съблазъньта е била и страшна, и парлива. Да се захвърли настрани и рай и адъ, за които „поповетѣ" говорѣли нѣщо неразбрано, и да се уреди свой рай ето тукъ — въ собственитѣ кѫ-

щурки; да се поразнѣжатъ мужишкитѣ кости съ всички ония блага, тъй отдавна очаквани и сега достжпни, и „да се поразпусне човѣкъ хубавичко", да се надсмѣе до насита надъ ония, които „нарочно сж държали народа въ мракъ и притѣснение", — ето това блазнило тъмнитѣ и необуздани маси.

Религиозната стихия, като органическо свойство на руския духъ никакъ не е изгубена въ народа. Тя отъ една страна временно е заглъхнала, анестезирана отъ предварителната преработка на мужишкото съзнание и отъ опиянението на „разпуснатостьта" — а отъ друга страна, помрачена отъ любопитно-алчния стремежъ „да се поживѣе споредъ новото право", потекла въ коритото на засилено безбожния фанатизъмъ.

И първиятъ периодъ на революцията цѣлъ премина въ звѣрскитѣ вопли на раздразненъ стомахъ предъ лицето на плячката. Това бѣше периодъ „на вакханалия". „Вакханалничеше" и новата власть. Въ първоначалния терорь изобщо, а частно въ противодържавния терорь имаше много повече хулигански злобно и отмжстително насилие, отколкото каквато и да е обмислена система.

Църквата се преследваше като нѣщо, останало отъ стария режимъ. Обвиненията въ контрареволюция, които тогава й се приписваха, макаръ и лъжливо нагласявани за всѣки отдѣленъ случай; изобщо почиваха върху твърдата увѣреность на новата власть въ политическата неблагонадежность на църковнитѣ сфери.

Въ най-първия моментъ на революцията властьта се нахвърли върху Църквата каточели при известно съчувствие на смаянитѣ народни маси. Но недоброжелателното недовѣрие къмъ Църквата, заразило въ момента на преврата даже стоящитѣ далечъ отъ комунистическитѣ симпатии работнически слоеве, а отчасти и селянитѣ, скоро се изпари. *Следъ дълги вѣкове Русия видѣ и разбра, може би, за пръвъ пжть, че Църквата получава истинното си битие отъ Бога, а не отъ Държавата.*

Угодно било на волята на Върховния Промисълъ, щото тъкмо въ това време, при първитѣ гръмотевици на болшевишката революция, преобразеното отъ Патриаршеството, съборно Православие да покаже своя смирено-величественъ, благостно-прекрасенъ обликъ . . .

Цѣлата страна, безпорно, не можеше нито да види, нито да почувствува отведнъжъ сиянието на обновената църква. Далечъ отстояха центроветѣ, дето за пръвъ пжть се преустройваше църковниятъ животъ, пъкъ и не това гледаха сега хората: революционната вълна тогава току-що заливаше рускитѣ простори . . .

Първа припадна предъ църквата интелигенцията. Не че тя изеднъжъ, въ мигъ, повѣрва въ отричания дотогава отъ нея Богъ, но тя се смути, смая се отъ неочаквания изходъ на тъй желаното освобождение. Тя почувствува, че е изоставена отъ революцията, почувствува своето безсилие и самотность въ кървавия вихъръ на събитията. Тя съ изумление констатира, че всрѣдъ всеобщия хаосъ единствено и само църквата не се поколеба, при

всѣка крачка засвидетелствуваща готовностьта си да носи кръста Христовъ до край подъ всички удари на днешното и на бждещето.

Скоро чувството къмъ цървата почна да се пробужда и у народнитѣ маси. То се развиваше пропорционално съ разочарованието предъ „завоеванията на революцията“. Опиянението се изпари. Разрухата и гладътъ въ страната докараха паника. Останалата извънъ партийнитѣ мрежи часть отъ работническата класа, усѣщайки върху себе си гнета на съветскитѣ вериги и не можейки да отхвърли тия последнитѣ, устреми се къмъ религията, отвратена отъ вонята „на пролетарскитѣ клубове“, отъ бушуващата наоколо умраза, завистъ и разрушителна злоба. Само въ Църквата и около Църквата можеше да се диша чисть и освежаващъ въздухъ. Следъ привършването на революционния праздникъ, селото каточели изеднъжъ се застжпи за своитѣ „попове“. Но на първо време то се опита да ги запази не толкова за нуждитѣ на покаяние отъ грѣховетѣ и за усърдна молитва, отколкото изхождайки отъ чувството на битово самосъхранение, подсказано отъ инстинкта на економическо самосъхранение. Не получила отъ болшевизма нито половината отъ обещанитѣ блага, видѣла какъ скжпо се заплащатъ тия блага, селска Русия, въ лицето на своето зрѣло поколѣние, напълно се разочарова въ новия режимъ. А разочарованието доведе до „преоценка на ценноститѣ“: „попа“ и цървата тя пакъ почувствува като нѣщо *свое* — вѣковно и мощно, което трѣбва да пази, както пази колибата си, нѣщата си.

Народното мнозинство, което обърна гърбъ на революцията, не биде погубено нито отъ революцията, нито отъ нейнитѣ последователи. Само че маситѣ не съумѣха да противопоставятъ на болшевишкото своеволие своята воля; въ много случаи тѣ не можаха да оградятъ отъ отровата на болшевизма не само младото поколѣние, но и децата и юношитѣ.

***

Разривътъ между поколѣнията не се е проявявалъ нигде другаде съ такава сила, както въ Русия. Темата на „бащи и деца“, по силата на редица причини, е предимно *руска* тема. Кратко време преди революцията тя влѣзе и въ простонародния животъ. А революцията, съ своя упоритъ стремежъ къмъ идейна и морална денатурализация на най-податливитѣ елементи, изостри тоя разривъ до чудовищни размѣри. За разлагането на семейството спомогнаха освенъ това, и социалната и економическа обстановка на болшевишката разруха, която създаде не само два взаимно-чужди, а понѣкога и подозрително-враждебни фронта на „бащи и деца“, но и цѣла, невиждана никѫде другаде, категория на „деца безъ бащи“ — духовни храненици на пионерството и комсомолството. „Безъ спомена за родъ“ остана въ съветска Русия не само нещастниятъ *ненаглеждanъ скитникъ*, трагично загубилъ семейството си, но и детето и юношата, преднамѣрено отк҄ѫснали се или отк҄ѫснати отъ семйството. Рускиятъ комунизъмъ, утвърждаващъ цѣлия патосъ на своето строителство върху абсолютната ампутация на всичко минало, на цѣлокупното историческо наследство и приемстве-

ность, изработи особена психология, особено самоусещане и свѣтоусещане подъ лозунга „безъ вчерашния день“. Следъ дванадесеть и нѣщо години, паметьта за вчерашния день въ Русия изобщо твърде отслабна. У едни „откъртиха“ тая паметь терорътъ и каторжната борба за сѫществуване. У други пъкъ — младитѣ, а особено съвсемъ младитѣ, нѣмаще вече що да помнятъ! Тѣ израстнаха въ изкуствена атмосфера, грижливо изолирани отъ каквото и да е външно влияние.

Когато рѫководителитѣ на руския болшевизъмъ почувствуваха нуждата да обявятъ безогледна война на всички устои на живота, укрепвани сега отъ духовно преобразилата се Църква, тѣ решиха да сформиратъ за тая война особена армия, която при нужда винаги да могатъ да попълнятъ съ насилствената мобилизация на помощно опълчение изъ срѣдата на особено изплашенитѣ, обвързани и поради това автоматически подчиняващи се съветски „граждани“. Макаръ това „опълчение“ и да не настѫпва активно, все пакъ то ще даде онова, което въ театъра се нарича тълпа отъ фигуранти и се изкарва при масови сцени.

Но за боеспособностьта на всѣка армия необходимо нуждно е тя да притежава, преди всичко, подемъ. Овехтѣлата „идея“ на комунистическото „строителство“, несполучило по всички фронтове, не можа да влѣе поривъ къмъ борба.

Болшевишката революция, яростно измитайки всички следи „на вчерашния день“, поиска да вдъхнови армията си, комплектувана предимно отъ „децата безъ бащи“, съ патоса *на черната вѣра*, и да се хвърли въ атака срещу Православната църква, а

сжщо така вече и срещу всички безъ разлика религиозни изповедания.

Кадритѣ на войнствуващитѣ безбожници, ржководени и поощрявани отъ държавата, бѣха пуснати въ пълния си съставъ за откритъ бой още тогава, когато властьта обезсили цѣлокупното население на Русия, отгоре до долу, чрезъ дългата система на непрекратяващъ се, сложно-изтънченъ терорь и го лиши отъ всѣка възможность за физическа съпротива.

Новата секта, неудържима и жестока, вбѣсена отъ своята *черна вѣра*, почна да прави злорадна панихида на християнството точно въ онова състояние на дивъ трансъ, въ който изпадатъ нѣкои чернокожи племена, принасяйки човѣшки жертвоприношения на боговетѣ си.

И тая страшна и безумна панихида день следъ день става все по-яростна. Рушатъ се до основи стотици храмове, даже ония, които до вчера се пазѣха отъ самата власть, като „паметници на изкуство и старинность“; снематъ се древнитѣ икони и се захвърлятъ въ огненитѣ клади; вѣковнитѣ камбани замлъкватъ, снематъ се, за да бждатъ претопени. . . И струва ти се, че виждашъ далече нѣкжде озвѣренитѣ лица на рушителитѣ, свирепиятъ имъ вой стига до четиритѣ крайща на свѣта и остава впечатлението, че вече не изъ глжбинитѣ на Азия, а изъ недрата на самата Русия въ двадесетия вѣкъ сж изкочили пълчищата „вжтрешни хуни“ или татари, унищожаващи, като скакалци, всичко срещнато по пжтя си . . .

* * *

На тринадесетата година отъ екзалтираното богоборчество и война, обявена срещу всички

устои на християнската нравственость, нима още може да се говори за „шайка, узурпирала властьта", за болшевизъма, като явление намъ *чуждо* и *натрапено* чрезъ измама и терорь? Тия хиляди комсомолци, които, по подобие на староновогордскитѣ рѣчни пирати, бѣсно опустошаватъ цѣлата страна, нима тѣ сж изпратени въ „пломбирани вагони" изотвънъ? Нищоженъ би билъ народътъ, който само отъ робски страхъ би търпѣлъ надъ себе си издевателствата на *шепа* нѣкакви пришелци.

Трѣбва да се решимъ да признаемъ, че болшевизмътъ е явление чисто руско, сжщо тъй *кръвно* негово, както и „дванадесетьтѣ разбойниченца", както „Тушинскиятъ крадецъ" съ своитѣ привърженици, както пугачевщината, както всѣка изобщо безчинствуваща руска *доброволщина*, подавяща въ даденъ моментъ съ злобно-отчаяното си *своеволие* слаборазвитата воля и слаборазвитото нравствено и религиозно съзнание на народа.

Досега въ руската история се наблюдаваха сравнително незначителни *колебания на почвата*. Днесъ стоимъ лице срещу лице съ гигантско земетресение, отъ което се тресе едната шеста часть отъ цѣлия земенъ материкъ. И не е нуждно болшевизмътъ да се явява въ формата на комунистическа партия, не е необходимо да му се прикачва флага на Карла Маркса и още кой знае какви малко разбирани отъ народа лозунги. Въ руския болшевизъмъ комунизмътъ играе сжщата роля, както титлата „Господарьтъ Петъръ Феодоровичъ" („за порядъкъ" присвоена отъ Пугачева) е играла при буйното възстание на казацитѣ и селянитѣ.

Руската революция е клокочещъ вулканъ въ действие, изхвърлящъ лавата на грѣхъ, невежество, буйство и неспокойно-безотчетни търсения. Всичкитѣ сж се напластили въ народа отъ момента на поробването му отъ татаритѣ, напластявали се и при воеводитѣ на московскитѣ владетели и подъ скиптъра на императоритѣ, погрѣшно опредѣлили милионитѣ маси свои вѣрни поданици като нѣкакъвъ твърде миренъ „сивъ добитъкъ“, покоренъ, тихъ и богоязливо неразсжждаващъ.

Руската църква, въ лицето на своитѣ не само високо-християнски настроени, но и изключително духовно надарени, *мждро предвиждащи* ржководители, отъ всички най-напредъ разбрала сжщностьта на руската революция и нейния вѣроятенъ краенъ изходъ. Въпреки надеждитѣ и желанията на мнозинството (особено на задграничното мнозинство), тя не предприе борба съ държавния строй, издигнатъ въ Русия отъ бушуващия потокъ на революцията, не възстана срещу временнитѣ *форми* на болшевизма, но твърдо противопостави *на самата сжщность* на руския неджгъ непоколебимата си сила. Църквата се убеди, че всички *пориви на религиозното чувство*, проявяващи се понѣкога твърде внушително въ народнитѣ маси при първитѣ моменти на преврата, не съдържатъ въ себе си достатъчна опора и повеляваща енергия, за да спратъ бѣсно течащата лава. Само дълбокото *религиозно съзнание* е въ състояние да победи смжтнитѣ, заплетени, безумно бълнувани търсения на болшевизма, чувствуващъ вече своето безсилие и борещъ се срещу това съзнание съ силата на пияното възбуждане на терора.

Православието не познава нито религиозни войни, нито кръстоносни походи. Не е свойствено на неговия високо християнски строй и на трезвия му духъ да изповѣдва вѣрата си съ мечъ, да възбужда страститѣ на тълпата, макаръ и най-благороднитѣ, и върху взрива на тия страсти да гради борбата си и победата си.

Мечъ и кръвь — товá е областьта на фанатическияИслямъ. Само нащърбеното западно християнство е могло да прибѣгва до тѣхъ, като къмъ срѣдство за неапостолско и нехристиянско разпространение на своето владичество. Истинското Православие, обаче, не може да върви по тоя пѫть, колкото и да простиратъ рѫце къмъ него изтерзанитѣ и ослѣпени отъ страданията си нови мѫченици.

Отъ Христа, „изпилъ до дъно чашата на унижения и мѫки", отъ Христа, свързания, разпънатия, се отрече въ смущението си даже най-великиятъ Неговъ апостолъ и побѣгнаха ученицитѣ Му, . . И Христосъ, предвиждайки и смущението и измѣната на вѣрнитѣ Си, е казалъ: „когато се възнеса отъ земята, всички ще привлѣка къмъ себе си".

Пѫтьтъ на Руската Православна Църква е слабо и трудно понятенъ на свѣта — пѫть на спокойно незлобие всрѣдъ бѣснуващи, пѫть на търпение, отричаще всѣка помощь на земна човѣшка сила. Той е пѫть на Христа, Който е казалъ на Петра: „вложи меча въ ножницата си". И дорируситѣ, въ голѣмото си мнозинство, не могатъ да разбератъ тия думи. Не могатъ да ги разбератъ и приематъ нито оскърбеното сърдце, нито пъкъ човѣшката обичь къмъ поруганата руска земя и къмъ поруганитѣ светини; не може да го

разбере и приеме и старото руско „правосла-вие“, съ вѣкове опираще се върху държавничес-кия мечъ, — онова „православие“, което безпо-мощно и боязливо отстжпи предъ огненодишащата изъ глжбинитѣ на тъмнитѣ руски недра лава на болшевизма, съ потоцитѣ сълзи на изплашенитѣ си и смутени души не можа да загаси всеруския пожаръ...

Църквата, въ лицето на своитѣ върховни ржко-водители, не отстжпи нито предъ гонителитѣ, нито предъ ония, които я предизвикватъ да извади меча си „въ защита на православната вѣра“.

Незабелязано за очитѣ ни, гради се дѣлото на духовно обновление въ руския народъ. Семето посѣяно „край пжтя“. „на каменистата почва“ и „всрѣдъ трънитѣ“, не може „да даде плодъ“. . . Още бучи, търсейки истинското корито на истина-та, религиозната стихия всрѣдъ най-вѣрнитѣ. Ши-роко, като никога, се е разлѣло въ Русия сек-станството. Самото мжченичество на Църквата послу-жи като съблазънь за ония, които крепѣха вѣрата си върху пѣсъка на чувствата, на битовитѣ привички и на пасивното стоене въ църковната ограда. „Богъ допусналъ!“. . . като мълния опали тѣхния разумъ, когато разливътъ на богоненавистничеството разтър-си видимитѣ, ржкотворени светини на Православието. И предъ опаления разумъ застана съблазъньта на сектанството: „Богъ допусна, защото и храмоветѣ, и иконитѣ Му бѣха неугодни!“

Сектанството привлѣче къмъ себе си и ония, които упорито продължаваха да подозиратъ въ Църквата враждебната сила на контрареволюцията, силата „на стария строй“, а въ сжщото време и

съ разтревоженъ духъ търсѣха Бога. Сектанството, „всѣкога гонимо“, се мѫчи да си наложи ореола на истинно християнство, несвързано съ никакъвъ държавенъ строй. Въ нѣкои случаи то е и по-приемливо за примазаното отъ марксизма съзнание на каещия се комсомолецъ...

И предъ лицето на безбожието, въздигнато „върху научнитѣ основи на материализма“, и предъ лицето на рационалистическитѣ секти, отричащи „суевѣрнитѣ обряди“ на Православието, вѣрващиятъ русинъ е длъженъ, най-после, да съзнае и изповѣда своята вѣра; да пренесе последната отъ областьта на изключително емоционалното въ областьта на съзнанието и на творческия духъ; да възприеме Православието съ цѣлото си сѫщество, като основа на живота, като „стълбъ и утвърждение на истината“.

Макаръ и да сме откѫснати отъ Русия, но вече идватъ оттамъ свидетелства, че колкото повече трае тамъ днешното положение, толкова по-често „семето“ на Православието пада „на добра почва“. Не само въ центроветѣ, дето сѫ съсрѣдоточени главнитѣ сили на Църквата, но и въ глухитѣ селски кѫтища се водятъ „спорове за вѣрата“ и се разрешаватъ по начинъ, който е нѣщо ново за сѫществуващата отъ вѣкове църковна Русия. Селскиятъ свещеникъ, пристигналъ въ селото, дето православни и баптисти спорятъ за вѣрата съ непристойни думи и действия, предлага и на еднитѣ и на другитѣ да започнатъ *„да спорятъ въ любовь“*...

Сиянието на преобразената Църква, постепенно пропѫждайки адския มракъ *на черната вѣра*, разлива отъ църковнитѣ висини животворнитѣ си

лжчи върху руската земя—потъпкана, осквернена, окървавена, И въ това сияние нѣма нито гнѣвъ, нито страхъ, нито отмъщение, а само молитва и любовь. Това е молитвата на Голгота, молитвата на разпънатия Господь: „Отче. прости имъ, защото не знаятъ какво правятъ". А любовьта е Христова, която призовава всички измжчени, изгубени, маловѣрни: „Елате при Мене всички отрудени и обременени и Азъ ще ви успокоя"...

***

Когато нѣкой нападне държавата, последната се защищава съ присжщото ней оржжие — война, кърваво унищожаване на врага. Но когато Църквата бжде нападната отъ нейнитѣ вжтрешни врагове, т. е. когато поискатъ *да възпратъ действието на Божата сила върху вѣрващитѣ*, тогава Божата сила не може да се отбранява съ оржжието на държавата. Тя се защищава съ Христово оржжие—духовна просвѣта и спасяване врага чрезъ любовьта къмъ него. Църквата не може и не бива да изпада въ паника, да прибѣгва до помощьта на материалната сила, защото въ такъвъ случай тя вече не ще бжде Църква въ своята съборна пълнота и съ благодатьта на Светия Духъ, а само сбирщина отъ номинални християни, изпуснали изъ ржцетѣ си оржжието на вѣрата и любовьта.

Църквата, сама не посягаща върху живота и душата на съгрѣшилия, не може и да опълчва срещу него ония, които искатъ загиването му. Ако даже и се удадѣше на материалното оржжие да изтреби грѣшницитѣ, то подобна победа не само че не би могла да се нарече победа на Църквата, но би свидетелствувала и за нейното безсилие,

за това, че е изоставена отъ Христа. Църквата не може да ненавижда никакъвъ престжпникъ. Тя ненавижда само *грѣха, обхваналъ грѣшника*, и само съ грѣха се бори, противопоставяйки срещу натиска на грѣха и злобата думитѣ Христови: „Не бойте се! Азъ победихъ свѣта". Защото, ако тя е Църква, истинно Христово тѣло, трѣбва да действува и споредъ Христовия разумъ. А борбата съ кръвопролитно оржжие е действие не споредъ всеблагия разумъ на Христа, а споредъ страха и злобата човѣшки. И такава борба *не убива грѣха*, макаръ и да убие съгрѣшилия. Нѣщо повече — тя усилва и разраства грѣха.

Думитѣ *„вратата адови не ще надделеятъ"* (Църквата) съвсемъ не означаватъ, че въ даденъ нѣкакъвъ моментъ материалната човѣшка сила ще избави Църквата отъ гонения, ще я постави въ пълна физическа *безопасность*... Христосъ не е обещевалъ нито на апостолитѣ, нито на който и да е Свой истински последователь безопасность, а е казвалъ: „и ще бждете отъ всички гонени, заради Моето име!"... Често „вратата адови" се отварятъ предъ Църквата не само отъ страна на нейнитѣ явни гонители, но и отъ страна на заблуждаващитѣ се нейни последователи. Последнитѣ изкушаватъ Църквата съ съблазъньта на меча, който би ѝ обезпечилъ „тихо и спокойно живуване" и „свобода на съвестьта". Съ приемитѣ на благополучния западенъ свѣтъ тия изгоди лесно биха се постигнали.

Католишката инквизиция свидетелствува, че на Западъ оржжието на Христовата сила се е претж-

нило до безсилие. А Православието се е охранявало само съ щита на благодатьта на Светия Духъ.

Ако нѣкой мисли, че руската Църква ще се спаси само отъ държавата или чрезъ държавата съ насилие и мечъ, тогава ще трѣбва да се откажемъ отъ оня членъ на Символа на вѣрата, който изповѣдва „Едната Света, Съборна и Апостолска Църква", а следъ това да се откажемъ и отъ вѣрата въ Христа, защото, ако Неговото Тѣло е немощно и безъ закрилата на свѣтовнитѣ стражи не може да живѣе и да животвори, да спорява, то и Христосъ не е Бого-човѣкъ, и напразна е вѣрата въ Него. . .

А да вѣрва човѣкъ въ Църквата не значи само да посещава богослужението и да пази поститѣ, но „презъ всичкитѣ дни на нашия животъ", даже въ най-лукавитѣ, да чувствува и да съзнава нейната *свръхсвѣтовна непоколебимость и истина* и да изповѣдва тая непоколебимость и тая истина, даже и ако „не би останалъ нито единъ ржкотворенъ храмъ, ако биха се прекратили пророчествата, ако биха замлъкнали езицитѣ и знанието би се унищожило", защото „любовьта никога не престава".

Да бждеме християни е тъй неизказано тежко, че безъ помощьта на Христа човѣкъ не би могълъ да излѣзе отъ „тѣсния пжть", не би могълъ да доближи „тѣснитѣ врата" на Божието Царство. И, „старитѣ мѣхове" на нашето полуезическо съзнание не ще могатъ да приематъ правдата на истинското християнство. Тая правда именно носи на свѣта преобразената Руска Православна Църква подъ ударитѣ на своитѣ врагове, всрѣдъ недоумението и ропота на „ревнителитѣ на вѣрата".

Християнство и философия

Библиотека — редакторъ: проф. Ив. С. Марковски

Презъ първата годишнина ще излѣзатъ следнитѣ 12 книги:

№ 1. ПРОФ. С. Л. ФРАНКЪ — Материализмътъ като мирогледъ.

№ 2. В. Н. ИЛИНЪ — Атеизъма и загиването на културата.

№ 3. М. КУРДЮМОВЪ—Православието и болшевизма.

№ 4. ПРОФ. ГУСТАВЪ ТАЙХМЮЛЕРЪ — За цельта на живота.

№ 5. В. Н. ИЛИНЪ — Материализмътъ и материята.

№ 6. ПРОФ. ЕД. КЬОНИГЪ — Модерната еволюционна теория и фактитѣ на културната история.

№ 7. ПРОФ. Н. А. БЕРДЯЕВЪ — Марксизмътъ и религията.

№ 8. В. СОЛОВЬОВЪ — Смисълътъ на войната.

№ 9. ПРОФ. Д-РЪ АДОЛФЪ МАЙЕРЪ — Ницше като мислитель, поетъ и съблазнитель.

№ 10. ПРОФ. ЕМИЛЪ БУТРУ — Науката и религията въ съвременната философия.

№ 11. ПРОФ. Д-РЪ Е. ДЕНЕРТЪ — Религията на естественицитѣ.

№ 12. ПРОФ. С. Н. БУЛГАКОВЪ — Карлъ Марксъ като вѣрующъ.

Библиотеката е одобрена и препоръчана отъ Св. Синодъ съ № 10,680 отъ 23.XII.1930 год.

Всички 12 книжки заедно струватъ 70 лева — предплатени и изпратени направо до издателство „Право" — София, ул. Бачо-Киро № 2. Книжкитѣ се изпращатъ последователно. Който запише 5 абонамента, получава единъ даромъ. На книжари — 20% отстъпка.

Цена 8 лева